

УДК 903.8 (477.83) “07|08”

## ПРО НОВУ ГРУПУ МОНЕТ З ЙОСИПІВСЬКОГО СКАРБУ

**Юрій Гудима**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
Музей історії університету*

79000 вул. Університетська, 1  
Львів, Україна

Розглянуто низку публікацій 1986–2006 рр., де висвітлено історію Йосипівського скарбу арабських дирхемів VIII–IX ст. У науковий обіг уведено інформацію про досі невідому частину скарбу.

*Ключові слова:* Йосипівка, скарб, монети, дирхеми, грошовий обіг, шляхи.

У липні 1986 р. в с. Йосипівка Буського р-ну Львівської обл. знайдено скарб арабських дирхемів VIII–IX ст.

Незважаючи на те, що про знахідку вже є кілька публікацій у пресі, популярних і наукових виданнях, Йосипівський скарб і досі вивчений недостатньо.

Першою інформацією про монети була невелика стаття у місцевій газеті. Директор Олеської середньої школи В. Надорожняк повідомив новини зі шкільного краєзнавчого музею, куди потрапила частина скарбу. Йшлося про місце, де виявлено скарб, горщик, його датування і “близько 100 одиниць” дирхемів, які передано у державний музей [10]. Скорочений варіант цієї статті згодом надруковано у львівській газеті “Вільна Україна” [11].

Наукова популяризація знахідки розпочалася зі статті М. Пелещишина і Ю. Гудими “Земля літописних бужан” [13]. У публікації в загальних рисах описано обставини виявлення скарбу, місце знахідки, кераміку та самі монети – масу, розміри, де і коли вони карбовані. Прорисовання одного дирхема наведено серед інших археологічних знахідок. Тоді вперше було зроблено спробу описати Йосипівський скарб в історичному контексті, на тлі розвитку східнослов’янських племен дулібів, бужан і волинян, про яких є писемні згадки у “Повісті минулих літ”, арабських і європейських джерелах IX–X ст., а також великий масив археологічного матеріалу. Археологічний матеріал свідчить про високий для того часу розвиток матеріальної культури цих племен і походить з таких населених пунктів, як Новосілки-Ліські, Ріпнів, Неслухів, Деревляни, Воля-Деревлянська, Ромош, Буськ, Пліснеськ, Зимно, Чермно та ін. Щодо аналогій, то після детальнішого вивчення Йосипівський скарб пропонували порівняти зі знахідками у Дорогичині над Бугом [16], Клюковичах [15], Чехові [17] (Польща). Проте вже тоді було зрозуміло, що скарб арабських дирхемів з Йосипівки відкрив майже невідому сторінку з історії бужан,

– засвідчив, що у Північному Прикарпатті та на Волині наприкінці I тисячоліття н. е. існували такі ж торгові шляхи, як у Поволжі, Подніпров'ї, Прибалтиці, а Західне Побужжя було місцевістю, де перетиналися суходільні та водні шляхи зі Східної Європи у Центральну.

Тему популяризації скарбу продовжив Ю. Гудима у літературно-краєзнавчому журналі “Брідщина” [8]. Учений акцентував увагу на тому, що нова знахідка є серйозним аргументом на користь припущень учених про існування суходільного шляху транзитної торгівлі між Сходом і Західною Європою на Підкарпатті вже у IX–X ст. Дуже ймовірно, що саме у верхів'ях і середній течії Західного Бугу такий шлях перетинався з річковими.

Хронологічно наступну, нехай і не розлогу, але науково зважену згадку про Йосипівський скарб навів у тезах виступу “Грошове господарство земель Галицько-Волинської держави” Р. Шуст [14]. Автор констатував, що з широкомасштабним надходженням на грошовий ринок арабських дирхемів наприкінці VIII ст. пов'язаний початок зародження грошового господарства західноукраїнських земель. Ці монети швидко поширилися по всій території Київської держави. Скарб з Йосипівки, зокрема, належить до вельми цікавих. У статті наголошувалося, що в аналогічних знахідках з території Галицько-Волинської держави серед монет не зафіксовано золотих динарів і сасанідських драхм, які досить часто трапляються на інших українських землях.

Йосипівський скарб спонукав також уважніше придивитися до місцевих географічних назв. Унаслідок цього в науковий обіг уведено відомий у с. Йосипівка дромонім “Попідгридень”. Гіпотетичний “Гридень” і реальний “Попідгридень” – це дороги, які прокладали, охороняли і якими їздили гридні, – члени молодшої княжої дружини [7].

Верхів'я Західного Бугу та Північні схили Вороняків у VIII–IX ст. виявились економічно інтегровані в систему міжнародних торгових шляхів, здавна вздовж цих доріг були численні священні місця. В утворенні таких місць важливу роль відігравали варяги, сліди перебування яких на згаданих територіях віднайдені археологами. Можна не сумніватися, що скарб арабських дирхемів у той чи інший спосіб пов'язаний із зазначеним [3].

Про те, що Йосипівський скарб віднайдено на перехресті давніх торгових шляхів не випадково, переконливо свідчить і велика кількість археологічного матеріалу з найближчих околиць [2]. Скарб арабських дирхемів з Йосипівки став уже невід'ємною частиною історії села [5]. До речі, саме в короткому нарисі про сільські старожитності вперше опубліковано фотографії дванадцяти монет, правда, без спеціального опису.

Яскравим прикладом того, що Йосипівський скарб може дати інформацію про найнесподіваніші сторони життя давніх мешканців далеких і близьких країв, є опублікована фотографія арабського дирхема, що походить з Йосипівки і має дірку для підвішування, тобто її використовували як прикрасу [4]. Монета зберігається у фондах Львівської галереї мистецтв.

Найбільше інформації про скарб з Йосипівки є серед матеріалів міжнародної наукової конференції “Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність” (Львів, 2004). У статті “Географія карбування арабських дирхемів VIII–IX ст. з Йосипівського скарбу” [9] сформульовано низку питань, які потребують відповідей.

По-перше, достеменно не відомо коли і хто саме виявив скарб, по-друге, – скільки монет було там і чи були інші речі, по-третє, – скільки екземплярів монет і де вони зберігаються тепер. Немає чітких відповідей і на такі питання: коли саме і ким заховано скарб; з яких причин, як і де монети були зібрані та якими шляхами потрапили на територію сучасного села Йосипівка; і на питання суто наукового характеру - яку роль гроші та їхній власник (або власники) відігравали в економічному, політичному та культурному житті місцевого населення VIII–IX ст. і т. д. Міркування, висловлені у згаданій статті, ґрунтуються на вивченні лише 29 монет з приватної колекції та 5 – з Львівського історичного музею. Зроблено попередні визначення. Це дало змогу скласти карту міст Арабського халіфату, де карбували дирхеми, які знайдено у Йосипівці (рис. 1). Це монетні двори: 1) Іраку й аль-Джазіру (арабська назва північної частини краю між Тигром і Євфратом) - міста Мадінат-ас-Салам, Васіт, Куфа; 2) Ірану - Мухаммедія, Ісбаган, Балх, Нісабур (?), Керман; 3) Трансоксанії - Самарканд, аш-Шаш; 4) Вірменії; 5) Магрібу – Аббасії; 6) Андалузії. За подальшого вивчення можливі уточнення.

Авторові вдалося побувати на місці виявлення Йосипівського скарбу одним із перших. Скарб був посеред поля невеликих розмірів ( $\approx 300 \times 300$  м) між господарськими спорудами (силосною ямою) та житловими будинками, дорогою і ставком. Рельєф трохи випуклий, так що монети лежали на вершині пагорба. Глибина, на якій залягав скарб, становила 10–20 см. Монети були вже дуже розпорочені в радіусі 2–3 м. Крім того, вони тягнулися смугою вниз по полю вздовж борозни від плуга. На місці знайдено фрагменти керамічного посуду. Зібрано 22 фрагменти горщика, зокрема, денець і вінець. Вони мали добрий випал, чорного кольору.

Щодо типології монет Йосипівського скарбу, то насамперед зазначимо, що майже всі дирхеми добре збережені. З-поміж монет вирізняються ті, які були карбовані за правління династії Омейядів. Вони становлять окрему групу і відмінні не тільки легендами, які не трапляються на монетах Аббасидів, а й дуже старанним виконанням і типом куфічного письма, багатством орнаментативної аббасидським монетам властиве менш майстерне виконання і свій тип письма. По краях поля вони оздоблені орнаментами, які складаються з різних комбінацій ліній і кружечків.

За попередніми визначеннями найстаріша з монет датована 90 р. Г. = 708/709 р. н. е., наймолодша – 196 р. Г. = 811/812 р. н. е.

Досі про кількісний і якісний склад Йосипівського скарбу можна судити, маючи в полі зору такі групи монет:

1) колекція Львівської галереї мистецтв – 88 дирхемів і 22 фрагменти керамічного посуду з місця знахідки;

2) приватна колекція – 35 монет;

3) приватна колекція – 29 монет;

4) колекція Львівського історичного музею – 5 монет.

Наведену інформацію оприлюднено також на конференції “Ольжині читання”. Захід відбувався під егідою Львівської галереї мистецтв у Підгорецькому замку 10 жовтня 2005 р. Оpubліковано статтю “Скарб арабських дирхемів з села Йосипівки” [6]. Новим у публікації було припущення, що два ланцюжки і металевий предмет особливої форми (речі, які ніби то бачили діти, причетні до віднайдення скарбу) – це так звана суштуга.

Про суштугу Михайло Грушевський писав: “Такі коробочки... часто знаходять у жінок в могилах скандинавських; у финських народів досі існували жіночі нагрудні бляхи з ланцюжками, т. зв. суштуги; з літописи, з оповідання про пімсту Ольги знаємо, що суштуги носили і в нас” [1]. Зрештою, надзвичайний інтерес із цього приводу становить факт перебування варягів у Пліснеську, що поблизу Йосипівки [12].

Наукове зацікавлення скарбом почали виявляти і вчені з Польщі. Наприклад, працівник Лабораторії східних джерел і нумізматики Інституту східної філології при Ягеллонському університеті в Кракові Дорота Малярчик звернула увагу на той факт, що монети зі скарбу тепер сильно розпорошені – кілька тисяч їх потрапило до Києва та Москви, а 35 екземплярів є у Варшаві [18]. Становить інтерес один дирхем, карбований за правління Ісмаїла ібн Ахмада з династії Саманідів у 288 р. Хіджри = 900/901 р. н. е. в аш-Шаш. Правда, не відомо достеменно чи монета походить власне з Йосипівського скарбу. Зрештою, постає питання: чи можливо за такого стану розпорошеності робити переконливі висновки, маючи в опрацюванні близько 1,5 % цілості скарбу?

Нижче наведено інформацію про нову групу монет (19 екземплярів), які, без сумніву, походять з Йосипівського скарбу, а їхній власник з відомих причин бажає залишатися невідомим. Наразі подаємо масу, параметри та фото дирхемів.

1.  $M = 2,85$  г;  $D = 2,4$  см (рис. 2, 1, 2).
2.  $M = 2,9$  г;  $D = 2,4 - 2,5$  см (рис. 2, 3, 4).
3.  $M = 2,7$  г;  $D = 2,6$  см (рис. 2, 5, 6).
4.  $M = 2,8$  г;  $D = 2,5$  см (рис. 3, 1, 2).
5.  $M = 2,7$  г;  $D = 2,7$  см (рис. 3, 3, 4).
6.  $M = 2,4$  г;  $D = 2,5$  см (рис. 3, 5, 6).
7.  $M = 2,7$  г;  $D = 2,6 - 2,8$  см (рис. 4, 1, 2).
8.  $M = 2,8$  г;  $D = 2,7$  см (рис. 4, 3, 4).
9.  $M = 2,8$  г;  $D = 2,4 - 2,5$  см (рис. 4, 5, 6).
10.  $M = 2,6$  г;  $D = 2,5 - 2,6$  см (рис. 5, 1, 2).
11.  $M = 2,3$  г;  $D = 2,5 - 2,6$  см (рис. 5, 3, 4).
12.  $M = 2,9$  г;  $D = 2,2$  см (рис. 5, 5, 6).
13.  $M = 3,1$  г;  $D = 2,6$  см (рис. 6, 1, 2).
14.  $M = 2,8$  г;  $D = 2,6$  см (рис. 6, 3, 4).
15.  $M = 2,7$  г;  $D = 2,6$  см (рис. 6, 5, 6).
16.  $M = 2,9$  г;  $D = 2,5$  см (рис. 7, 1, 2).
17.  $M = 2,8$  г;  $D = 2,5$  см (рис. 7, 3, 4).
18.  $M = 2,7$  г;  $D = 2,4$  см (рис. 7, 5, 6).
19.  $M = 2,7$  г;  $D = 2,4$  см (рис. 7, 7, 8).

1. *Грушевський М.* Віймки з жерел до історії України-Руси (до половини XI віка). – Львів, 1895.
2. *Гудима Ю.* З історії археологічних досліджень північних схилів Вороняків у районі Олеська // *Наук. зошити іст. ф-ту Львів. ун-ту.* – 2000. – Вип. 3. – С. 278–282.
3. *Гудима Ю.* Підліська гора у народних віруваннях Волинсько-Подільського пограниччя рубежу I-II тис. н. е. і тепер // *Народознавчі зошити Ін-ту народознавства НАН України.* – 1999. – Зошит 4 (28). – С. 528–530.

4. *Гудима Ю.* Прикраси та народний одяг мешканців Олеська з околицями (від найдавніших часів до XIX ст.) // Історичні пам'ятки Галичини: Матеріали третьої наук. краєзнавчої конф. 19 листопада 2004 р. – Львів, 2005. – С.278–289 (Іл. 4).
5. *Гудима Ю.* Село Йосипівка: штрихи до історії // Історичні пам'ятки Галичини: Матеріали другої наук. краєзнавчої конф. 21 листопада 2002 р. – Львів, 2003. – С. 183–192.
6. *Гудима Ю.* Скарб арабських дирхемів з села Йосипівки // Ольжині читання. – Пліснеськ, 2005. – С. 2–4.
7. *Гудима Ю.* Стародавня дорога Попідгридень // Наук. зошити іст. ф-ту Львів. ун-ту – 1999. – Вип. 2. – С. 35–39.
8. *Гудима Ю.* Чи існувала підкарпатська дорога транзитної торгівлі між Сходом та Заходом у IX–X ст.? // Брідщина: Літературно-краєзнавчий журн. – 1993. – Ч. 2. – С. 12–13.
9. *Гудима Ю.* Географія карбування арабських дирхемів VIII–IX ст. з Йосипівського скарбу // Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність: Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів, 14-15 травня 2004 р. – Львів, 2005. – С. 22–31.
10. *Надорожняк В.* Унікальна знахідка // Прапор жовтня. – Буськ, 1986. – 4 листоп.
11. *Оце знахідки!* // Вільна Україна. – Львів, 1987. – 17 січ.
12. *Пастернак Я.* Літописний город Пліснеськ та проблема варягів у Галичині // Наук. зб. Укр. вільного ун-ту. – 1948. – Вип. 5. – С. 138–148.
13. *Пелецишин М., Гудима Ю.* Земля літописних бужан // Літопис Червоної калини. – 1992. – Ч. 10–12 (16–18). – С. 50–52.
14. *Шуст Р.М.* Грошове господарство земель Галицько-Волинської держави // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції: Тези доп. та повідомл. Міжнар. конф. – Галич, 19–21 серпня 1993 р. – Львів, 1993. – С. 120–123.
15. *Czapkiewicz M., Gupieniec A., Kmiotowicz A., Kubiak W.* Skarb monet arabskich z Klukowicz powiat Siemiatycze. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964.
16. *Czapkiewicz M., Kmiotowicz F.* Skarb monet arabskich z okolic Drohiczyna nad Bugiem. Kraków, 1960.
17. *Czapkiewicz M., Lewicki T., Nosek S., Opozda-Czapkiewicz M.* Skarb dirchemyów arabskich z Czechowa. Warszawa; Wrocław, 1957.
18. *Malarczyk D.* Skarb dirhamów z IX w. z miejscowości Josypiwka, Buski raj. – uwagi wstępne // Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність: Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів, 14–15 травня 2004 р. – Львів, 2005. – С. 21.

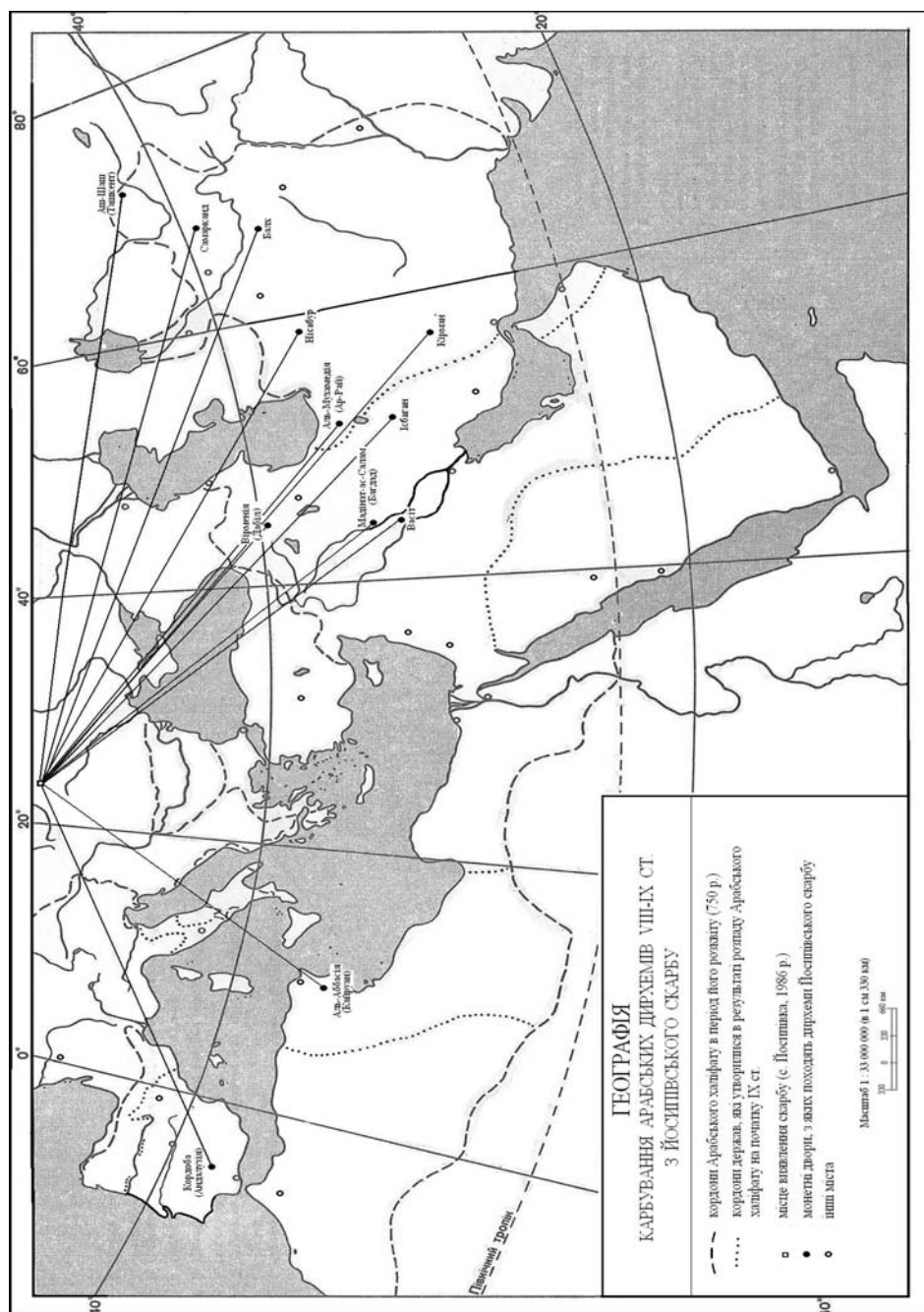


Рис. 1. Карта походження арабських дирхемів, віднайдених в с. Олеско.

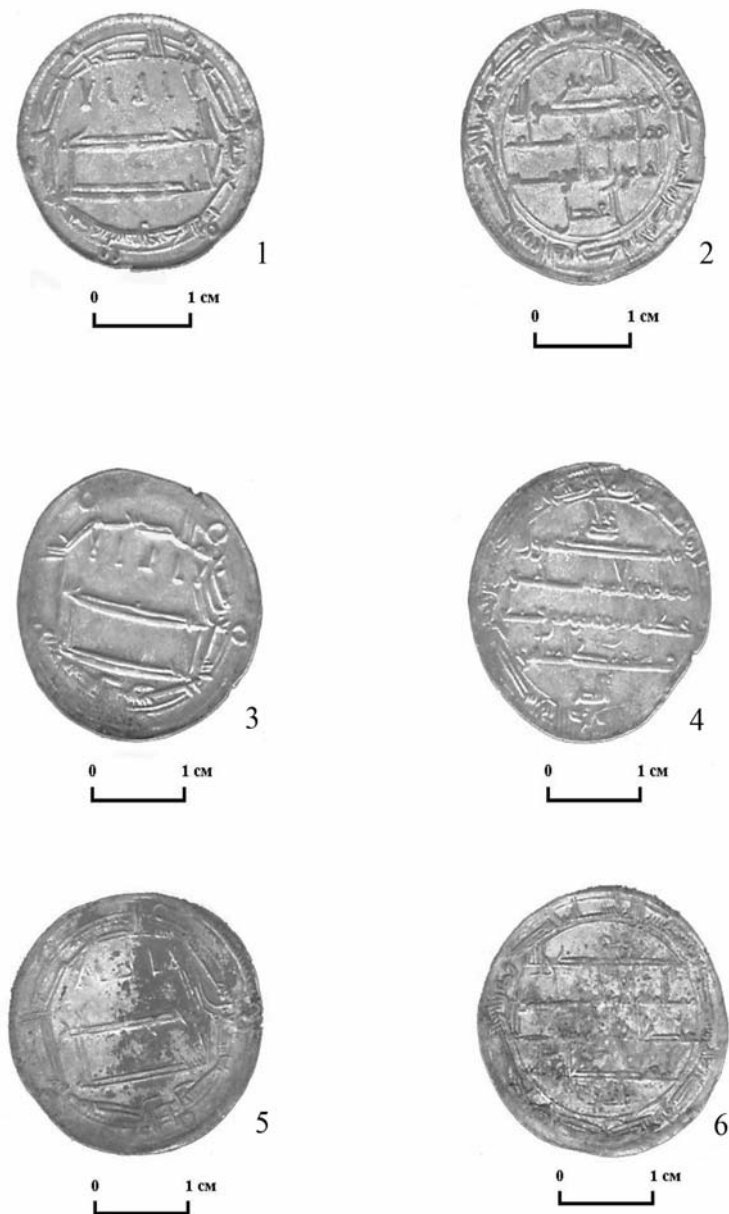


Рис. 2. Дирхемы 1, 2 – дирхем 1; 3, 4 – дирхем 2; 5, 6 – дирхем 3;  
1, 3, 5 – аверс; 2, 4, 6 – реверс.

Рис. 3. Дирхеми 1, 2 – дирхем 4;  
3, 4 – дирхем 5; 5, 6 – дирхем 6;  
1, 3, 5 – аверс; 2, 4, 6 – реверс.

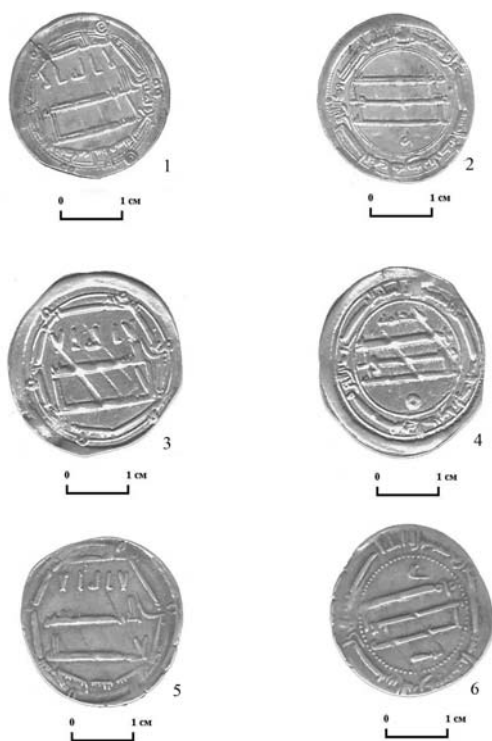


Рис. 4. Дирхеми 1, 2 – дирхем 7;  
3, 4 – дирхем 8; 5, 6 – дирхем 9;  
1, 3, 5 – аверс; 2, 4, 6 – реверс.



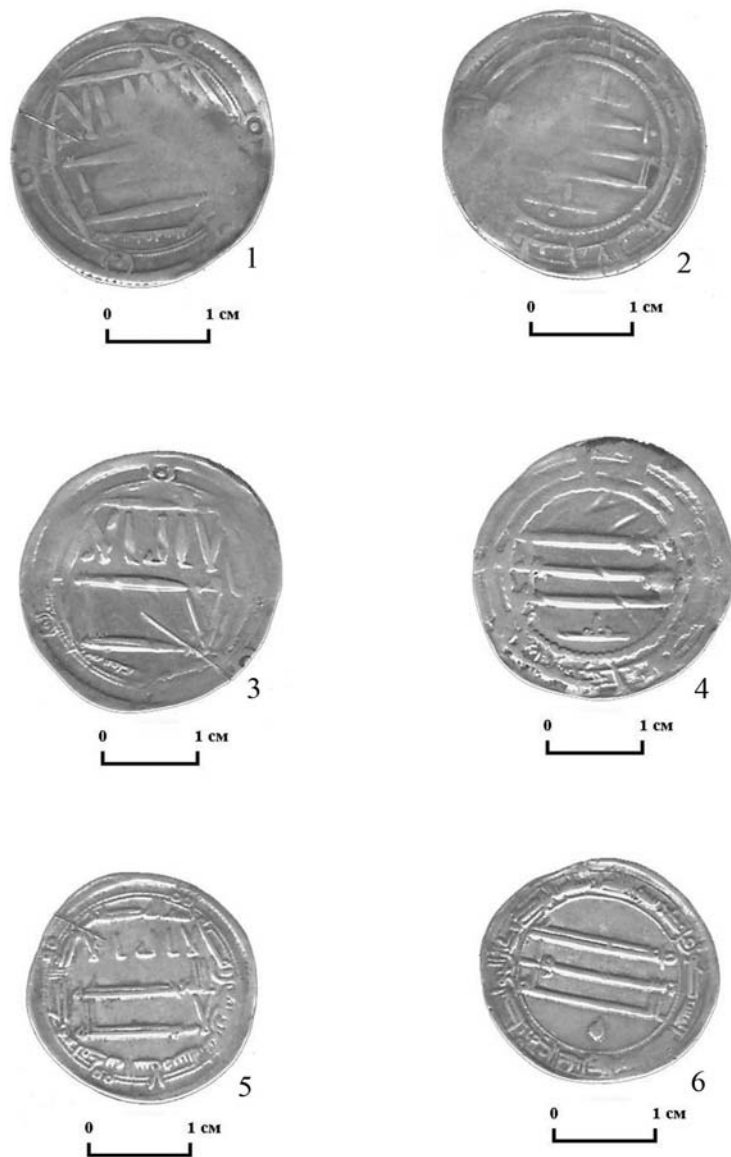


Рис. 5. Дирхеми 1, 2 – дирхем 10; 3, 4 – дирхем 11; 5, 6 – дирхем 12;  
1, 3, 5 – аверс; 2, 4, 6 – реверс.

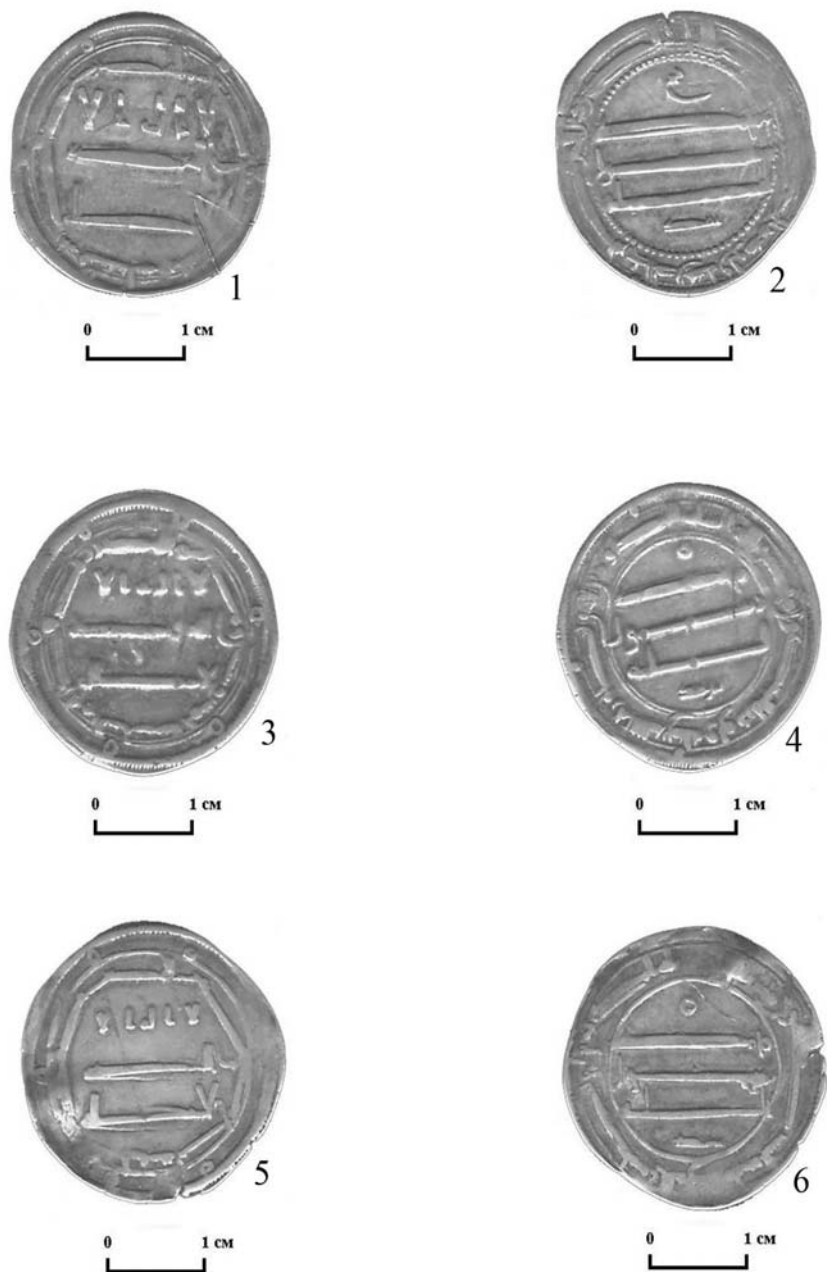


Рис. 6. Дирхеми 1, 2 – дирхем 13; 3, 4 – дирхем 14; 5, 6 – дирхем 15;  
1, 3, 5 – аверс; 2, 4, 6 – реверс.

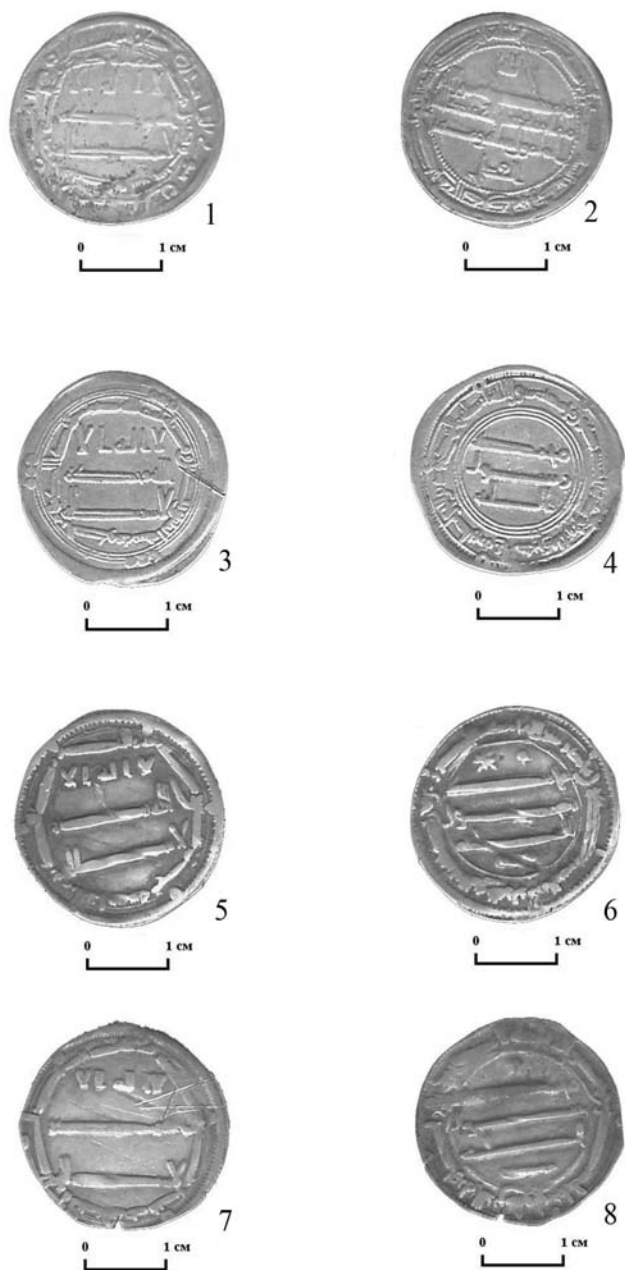


Рис. 7. Дирхеми 1, 2 – дирхем 16; 3, 4 – дирхем 17; 5, 6 – дирхем 18; 7, 8 – дирхем 19; 1, 3, 5, 7 – аверс; 2, 4, 6, 8 – реверс.

---

## ON ONE MORE GROUP OF COINS FROM YOSYPIVKA HOARD

**Yuriy Hudyma**

*Ivan Franko National University of Lviv ,  
The Museum of the University History*

A number of publications (1986-2006) on the history of Yosypivska hoard of Arabian dirkhems of the 8-9<sup>th</sup> c. are scrutinized. Information about an unknown before part of the hoard is presented for the scholarly community.

*Key words:* Yosypivka, hoard, coins, dirkhems, money circulation, ways.

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2007

Прийнята до друку 10.03.2007